

BOGACTWO ŻYCIA W POSTACIACH ZAKŁĘTE

Wywiady przeprowadziły:
Dominika Narożna, Ewa Witkowska,
Paulina Maria Wiśniewska

**BOGACTWO
ŻYCIA
W POSTACIACH ZAKŁĘTE**

BOGACTWO ŻYCIA W POSTACIACH ZAKŁĘTE

Wywiady przeprowadziły:
Dominika Narożna, Ewa Witkowska,
Paulina Maria Wiśniewska

Bogactwo życia w postaciach zakłete.

Wywiady przeprowadziły: Dominika Narożna, Ewa Witkowska,
Paulina Maria Wiśniewska

Recenzja:

dr hab. prof. UAM Piotr Łuszczkiewicz

dr hab. prof. UW Ksenia Kakareko

Redakcja naukowa:

dr Anna Surendra

dr Paulina Maria Wiśniewska

dr Magdalena Zdrowicka-Wawrzyniak

Redaktor prowadzący:

dr Sebastian Surendra

Korekta:

dr Sebastian Surendra

Projekt okładki:

Studio Graficzne SILVA RERUM

Na okładce i wewnątrz książki wykorzystano zdjęcia z archiwum bohaterów wywiadów

Zdjęcie tła do okładki – Autor tomert Depositphotos_50517055_XL

Skład i łamanie:

Tomasz Brończyk Studio Strefa DTP

© 2025 by Wydawnictwo Naukowe SILVA RERUM

All rights reserved

Wydanie I: Wydawnictwo Naukowe SILVA RERUM

www.wydawnictwo-silvarerum.eu

Poznań 2025

ISBN

978-83-67222-72-3 – Książka w miękkiej oprawie

978-83-67222-80-8 – Książka w miękkiej oprawie (kolor)

978-83-67222-73-0 – Publikacja elektroniczna online lub do ściągnięcia

Druk i oprawa:

Zakład Poligraficzny Moś i Łuczak sp.j.

ul. Piwna 1, 61-065 Poznań

Skład ukończono w lutym 2025

SŁOWO REDAKTORA PROWADZĄCEGO

„Ludzie, którzy ze sobą naprawdę rozmawiają, nie mają czasu na [...] krzywdzenie bliźnich. Bo rozmawiając, słyszy[my] drugiego człowieka, bo chce[my] go zrozumieć. Więc gdyby wszyscy ze sobą rozmawiali, gdyby nadal pamiętali, jak się to robi, być może nie byłoby wojen, przemocy i zbrodni. I dlatego rozmowa, prawdziwa rozmowa, jest miłością bliźniego” (Dorota Terakowska).

Trudno nie zgodzić się z pisarką, można za to jeszcze coś dodać. Rozmowa to możliwość poznania drugiej osoby, uczenia się od niej, a także – bo m.in. tym przecież różni się monolog od dialogu – polemizowania, oczywiście zawsze z szacunkiem dla interlokutora.

Prowadzenie dyskusji z lustrem czasem ma dużą wartość (dotarcie do samego siebie), ale dopiero spotkanie z inną jednostką w pełni otwiera nas na świat. Ten ostatni bywa niestety straszny, ale tu znów przydaje się drugi człowiek, który ostrzeże przed zagrożeniem, ukoi, da nadzieję, wyjaśni – zawsze w odpowiednich proporcjach.

By odkrywać to, co dobre, piękne i sprawiedliwe, a także poznać brzydszą stronę rzeczywistości, ważne są właściwe pytania i dobre odpowiedzi. Właściwe i dobre, czyli jakie? Mądre, pełne empatii, szczerze, wnoszące coś pozytywnego do życia zarówno rozmówcy, jak i wszystkich przysłuchujących się takiej zajmującej wymianie nie tylko zdań, ale i myśli oraz wiedzy.

W niniejszej książce czytelnik znajdzie sporo takich pytań i odpowiedzi. Dotyczą wielu aspektów życia (nie tylko ludzkiego, bo nasi czworonożni bracia mniejsi także kochają i chcą być kochani), bo przecież nie jest ono jednowymiarowe – a przynajmniej takie być nie powinno. Rozmowy dotyczą zatem i spraw fundamentalnych – egzystencji i jej kresu – i zawodowych, nie brakuje też dobrej literatury i ludzkich pasji. Człowiek rozumny składa się z wielu warstw.

Tylko tacy ludzie są bohaterami tej publikacji. Dotyczy to i rozmówców, i autorów pytań, którymi są dr hab. prof. UAM Dominika Narożna (rozmawiała z Elżbietą Lesiewicz i z Łukaszem Nyczkowskim), Ewa Witkowska (przeprowadziła wywiady z Marią Bielak, Olgą Bogacką, Marią Ciepły i z Przemysławem Judkowiakiem) oraz dr Paulina M. Wiśniewska (pozostałe wywiady).

Zapis rozmów pierwotnie był publikowany na stronie www.spoleczenstwo.com.pl (zainteresowany czytelnik znajdzie wszystkie rozmowy, korzystając z wy-

szukiwarki i wpisując dane nazwisko). W tej książce zawarto ich zredagowaną i nieco zmodyfikowaną wersję, z podaniem każdorazowo daty zamieszczenia na wskazanej witrynie.

Zdaniem Adama Mickiewicza nie ma „nic pożądanszego, a nic trudniejszego na ziemi jak prawdziwa rozmowa”. Wieszczy ma połowiczną rację: lektura tej publikacji jest wielce pożądana i – taką mam nadzieję – nie napotka żadnych trudności.

dr Sebastian Surendra

WPROWADZENIE

Dominika Narożna

O SZTUCE PROWADZENIA WYWIADÓW*

Rozmowa z dr hab. prof. UAM Dominiką Narożną – medioznawcą, politologiem, naukowcem, wykładowczynią akademicką, dziennikarką, autorką książek, ale także wokalistką.

? Wywiady to żywioł Pani Profesor – jako naukowca, czyli od strony teoretycznej, oraz jako dziennikarki, czyli od strony praktycznej. Łatwiej i przyjemniej, a także owocniej się przeprowadza wywiady czy też analizuje ich istotę badawczo?

W swojej pracy łączę jedno z drugim. Wychodzę od teorii wywiadu – dokonuję jego konceptualizacji w zakresie pomysłu czy konstrukcji pytań, by przejść do praktycznej strony – jego realizacji. Ten efekt synergii pozwala mi na uzyskanie optymalnych efektów. Dlatego zarówno jeden, jak i drugi element sprawiają mi satysfakcję.

* Wywiad opublikowano na stronie spoleczenstwo.com.pl 21 lutego 2024 r. Przy kolejnych rozmowach podawana będzie sama data.

? **Na czym tak naprawdę polega sztuka prowadzenia wywiadów?**

Dla mnie sztuka wywiadu to nie tylko umiejętność pytania, lecz także słuchania, a właściwie umiejętność wsłuchiwania się w to, co rozmówca ma nam do powiedzenia. To nie odpytywanie, lecz faktyczna rozmowa, w której pytający stara się wczuć w rolę interlokutora.

? **W czym tkwi ta nieuchwytna moc wywiadu, ten artyzm, który decyduje o tym, czy wywiad jest udany, intrygujący, czy też raczej banalny? Od pytań czy od osobowości bohatera wywiadu?**

Zarówno od osobowości bohatera wywiadu, jak i pytań. Często mówi się, że kiedy mamy do czynienia z ciekawym, intrygującym rozmówcą, to wywiad staje się „samograjem”. Jednak i taką rozmowę można uznać za nieudaną poprzez nieumiejętnie zadawane pytania. Z kolei jeśli nasz interlokutor nie jest dobrym oratorem, a stanowi podmiot, który ma dostarczyć nam ciekawych informacji, to wówczas rola przeprowadzającego wywiad, w tym konstrukcja pytań i umiejętność dotarcia do rozmówcy, odgrywa kluczową rolę, by wywiad można było uznać za efektowny.

? **Pamiętam swój wywiad z Januszem Gajosem przed wieloma laty. Było to za kulisami, tuż po spektaklu granym gościnnie w Poznaniu. Słynny aktor, którego podziwiam do dziś, odpowiadał tylko „tak” lub „nie”, ewentualnie rozwinął wypowiedź do kilku oszczędnych słów. Wywiad się ukazał, ale elementem znaczącym i dominującym było zdjęcie. Zdaję sobie sprawę, że aktor mógł być zaskoczony, wcześniej się bowiem nie umawialiśmy i wtargnęłam za kulisy, był też zmęczony po przedstawieniu. Dobrze, że nie zostałam wyproszone, no ale łatwo nie było. A jaki Pani ma sposób na opornych i niechętnych wywiadam rozmówców?**

To zależy. Podczas przeprowadzania wywiadów trzeba być również psychologiem. Już po pierwszych słowach i wypowiedziach da się rozpoznać, z jakiego rodzaju człowiekiem ma się do czynienia (np. czy to jest introwertyk, czy ekstrawertyk). Przygotowując się do rozmowy, należy przeprowadzić research na temat danej osoby, dokonać analizy jej wypowiedzi w środowiskach masowego komunikowania. Pozwala to na przyjęcie taktyki, w jaki sposób podejść do potencjalnego interlokutora, by ten chciał i umiał z nami rozmawiać. We wskazanym przez Panią przypadku przeprosiłabym za fakt braku wcześniejszego umówienia się z aktorem, a następnie przesłabym do meritum – zadawania pytań, wiedząc, że artysta ma ograniczony czas.

? Wtedy bardzo grzecznie spytałam, czy aktor wyraża zgodę na wywiad. Odpowiedział: „tak”. A potem już wiadomo... Ale ja sama, jako młoda dziennikarka, byłam oszołomiona obecnością takiej legendy aktorstwa i mojego idola. Sławni i rozpoznawalni ludzie często udzielają wywiadów, podchodzą zwykle do nich niechętnie, no bo trudno ich zaskoczyć pytaniem, wciąż słyszą to samo i na to samo muszą odpowiadać. Jak zaskoczyć rozmówcę niebanalnymi pytaniami, kreatywnymi, ale też takimi, by otworzyć ich na siebie, by zechcieli przyjaźniej na nas spojrzeć?

Wydaje mi się, że tacy ludzie cenią sobie autentyczność pytającego, brak nachalności z jego strony oraz cieszą się na niekonwencjonalne pytania, które zadaje. Potrafią również docenić przygotowanie merytoryczne takiej osoby oraz błyskotliwość wynikającą z treści pytań oraz sposobu reakcji na ich wypowiedź.

? Ale właśnie o tę niekonwencjonalność chodzi. Jak można wymyślić pytanie, które jeszcze nie padło? Gdzie szukać inspiracji? Ale także – w jaki sposób zadać pytania, które już zostały zadane tysiąc razy? Niekiedy tak trzeba, bo zakładamy, że dla części czytelników to może być jedyny, a nie setny, wywiad ze znaną osobistością. Zatem o te powszechnie znane podstawy też trzeba wypytać... Rzecz jasna można je wyartykułować samemu, ale wtedy wyjdzie biografia, a nie wywiad. A odpowiedzi powinny być dłuższe niż same pytania, bo inaczej to klęska... Chociaż przyznam, że pamiętam wywiady właśnie takie, ale przeprowadzał je dziennikarz ewidentnie rozkochany w sobie i może dlatego jego pytania stanowiły swoiste wywody erudycyjne, a odpowiedzi nie zdołały przyćmić pytań swoją obszernością.

Z jednej strony trzeba być przygotowanym do rozmowy, jednak nie należy się z tym afiszować poprzez przydługawe wywody artykułowane przed zadawaniem pytań. Z drugiej strony te ostatnie muszą wiązać się z celem wywiadu i nawiązywać do tego, o czym rozmówca nam mówi. Zachowanie równowagi w tym zakresie jest istotne. Do tego właśnie sprowadza się sztuka wywiadu.

? Twardym orzechem do zgryzienia bywają politycy oraz urzędnicy na kierowniczych stanowiskach. Tutaj też przeszkodę w przeprowadzeniu ciekawego wywiadu stanowi autoryzacja. Kiedyś zadałam chyba z 15 razy pewnemu dyrektorowi wydziału Urzędu Miasta to samo pytanie, ponieważ cały czas bardzo zgrabnie unikał odpowiedzi, udzielając jej wprawdzie, ale nie na temat, tylko mówiąc bardziej ogólnie i na okrągło. W końcu rzekł: „Przecież pani wie, że na to pytanie nie odpowiem, więc po co je pani tak uparcie zadaje?”. Wiadomo też, że takiej odpowiedzi nie mogłam wpisać, ponieważ musiałam uzyskać autoryzację.

Autoryzacja to zhora polskiego dziennikarstwa, oczywiście poza wywiadami na żywo. Czy Pani zdaniem jest potrzebna? Przecież dziennikarze innych krajów sobie radzą bez konieczności autoryzowania wywiadów prasowych.

Wszystko zależy od podejścia pytającego i pytanego do instytucji autoryzacji. Jeśli obydwie strony miałyby dobre intencje w zakresie pytania oraz udzielania odpowiedzi, to nie istniałaby potrzeba takich zapisów w ustawie – Prawo prasowe. Jednak dobrze wiemy o tym, że dziennikarze często celowo lub też nieumyślnie zniekształcają wypowiedzi rozmówców. Wobec takiego stanu rzeczy dobrze dzieje się, jeśli ten ostatni ma prawo do weryfikacji własnej, uprzednio udzielonej wypowiedzi. Z drugiej strony zdarza się, że udzielający odpowiedzi, korzystając z zapisów art. 14a Prawa prasowego, nadużywają własnego prawa. Ma to miejsce wtedy, gdy próbują wycofać się z tego, co wcześniej oznajmili dziennikarzowi. Tym samym blokują wolność prasy. Mamy zatem do czynienia z pewnego rodzaju problemem wynikającym albo z niedojrzałości, albo ze złych zamiarów stron/strony wywiadu.

? Uczy Pani studentów dziennikarstwa. Nie jest to łatwy zawód, zwłaszcza w obecnych czasach. Co im Pani Profesor przekazuje jako najważniejszą i najwyższą wartość w związku z zawodem dziennikarza?

Studentom podczas zajęć przekazuję jedną sentencję, mówiąc: „Do pracy dziennikarskiej podchodźcie w taki sposób, ażebyście mogli każdego ranka, kiedy wstajecie i spoglądacie w lustro, patrzeć w nie bez wstydu”.

? I biorą to sobie do serca? Czy raczej uważają, że to naiwne? Spytała ich Pani o ich zdanie w tej kwestii?

Niektórzy biorą to do siebie, inni nie. Natomiast moim moralnym obowiązkiem jest wyartykułowanie takiej sentencji. Może to naiwne, lecz uczciwe. W dobie obecnej kondycji dziennikarstwa jeśli dla kilku z nich moja myśl będzie zawodowym drogowskazem, to mogę uznać, że odniosłem dydaktyczny sukces.

? Przeprowadziła Pani sama mnóstwo wywiadów. Potrafi Pani policzyć, ile ich było? A który z wywiadów najbardziej Pani zapadł w pamięć?

Jest ich niezliczona ilość. Natomiast jeden wywiad najbardziej pamiętam. Tkwi on cały czas we mnie. Przeprowadziłam go z dziewczynką, która cierpiała na nieuleczalną chorobę. Rodzice z racji niemożności poradzenia sobie z bolesnymi objawami tej choroby (łamliwość kości) oddali córkę do domu dziecka. Ona wiedziała, że powoli umiera. Jej marzeniem było znalezienie przed śmiercią nowej rodziny.

Chciała godnie odejść. Pamiętam jej smutne oczy pełne cierpienia. Pamiętam pustą salę, gdzie spożywała posiłek. Pamiętam jej wiarę w to, że mogę jej pomóc (poprzez emisję audycji, w której prosiła o spełnienie tego pragnienia). Niestety, nie udało się. Nikt dziewczynki nie zabrał. Jest to moja osobista porażka.

? Czy zdarzały się jakieś całkowicie nieprzewidziane sytuacje podczas przeprowadzania wywiadu?

Tak, oczywiście. Taką nieprzewidzianą sytuacją było np. przyznanie się przez ojca, podczas wywiadu przeprowadzanego przeze mnie, do molestowania seksualnego własnej córki. Mężczyzna po wyduszeniu z siebie tych słów chciał wyskoczyć przez okno z budynku bloku. Udało się go powstrzymać.

? A z kim chciałaby Pani zrobić wywiad i o co by zapytała?

Chciałabym przeprowadzić szczerzy wywiad z Lechem Wałęsą. Pytań byłoby wiele...

? A nie próbowała Pani?

Jeszcze nie.

? Tu warto zaznaczyć, że i z Panią często przeprowadzane są wywiady – nie tylko jako naukowcem, ale też w ostatnim czasie – wokalistką. Jest Pani dowodem na to, że można łączyć różne zainteresowania, i to z sukcesem! Proszę opowiedzieć o swojej pasji. Śpiewająca pani profesor – to naprawdę unikatowe zjawisko.

Śpiewam i piszę teksty. Fascynują mnie poezja śpiewana oraz muzyka filmowa. Wydałam płytę *Mirra Rosz*. Współpracuję z wieloma artystami. Od czasu do czasu koncertuję. Muzykę traktuję jako pasję. Najbardziej cieszy mnie to, że sprawiam radość innym, a czasem zmuszam ludzi do refleksji. Jestem szczęśliwa, że także w zakresie muzyki mogę się samorealizować. Moja działalność w tym zakresie absolutnie nie przekreśla mojej pracy naukowej, lecz ją dopełnia.

? Muzyka dopełnia pracę naukową? W jaki sposób?

Daje mi zastrzyk energii, który pozwala mi na kontynuowanie pracy naukowej. Poza tym teksty polskich piosenek mogą stanowić ciekawy materiał badawczy dla językoznawców i politologów.

? **Wiem, że pracuje Pani nad monografią o sztuce wywiadów i tam planuje zamieścić swoje teksty rozmów. Proszę uchylić rąbka tajemnicy, o czym dokładnie będzie ta książka.**

Kiedy znajdę trochę czasu, zamierzam sfinalizować efekt mojej kilkunastoletniej dziennikarskiej pracy. Czytelników przeprowadzę przez meandry sztuki tworzenia wywiadów – od teorii do praktyki. Egzemplifikacją tego stanu rzeczy będą właśnie teksty tych rozmów.

SPIS TREŚCI

<i>Słowo redaktora prowadzącego</i>	5
---	---

WPROWADZENIE

Dominika Narożna – <i>O sztuce prowadzenia wywiadów</i>	9
---	---

PODRÓŻ ZWANA ŻYCIEM

Elżbieta Krajewska-Kuřak – <i>Ważne są początki</i>	17
Anna Dolska – „ <i>Bóg postanowił dać mi więcej zadań niż średnia statystyczna i sprawdzić, jak sobie z nimi poradzę</i> ”	23
Joanna Wiesler – <i>O losach Polek w Niemczech</i>	35
Halina Teresa Knogler – <i>Okrucieństwo dawnych czasów... Oblicza baśni braci Grimm</i>	41
Juliusz Grzybowski – <i>Sny o nieśmiertelności i o boskich mocach</i>	47
Elżbieta Trylińska-Tekielska – <i>Rozmowy o śmierci i umieraniu</i>	53
Filip Bolechała – <i>Samobójstwo rozszerzone jako skutek uboczny cywilizacyjnego pędu</i>	57
Joanna Stojer-Polańska – <i>Konteksty Dextera</i>	63

PIĘKNO NAUKI I MÓZGU

Kazimierz Wolny-Zmorzyński – <i>Rozważania o czytelnictwie współczesnym</i>	67
Katarzyna Simonienko – <i>Nasze lęki powszednie</i>	73
Katarzyna Simonienko – <i>Terapia leśna kontra „syndrom trzech krzeseł”</i>	77
Marcin Dolecki – <i>Między snem a jawą</i>	85
Karol Walczak – <i>Moda na gotowanie. O naukowych aspektach zagadnienia</i>	91
Krzysztof Piróg – <i>Uczestnictwo osób niepełnosprawnych w mediach pod lupą naukowców z Rzeszowa</i>	95
Jerzy Tadeusz Marcinkowski – <i>O tajemnicach tatuaży w aspekcie medycznym i społecznym</i>	103
Elżbieta Lesiewicz – <i>Wzajemnie sobie pomagamy i motywujemy się</i>	109

Natalia Kowalczevska – <i>Studia jako intelektualna przygoda</i>	115
Sebastian Surendra – <i>Polszczyzna – moja miłość</i>	119

SPOŁECZNYCY NASZYCH CZASÓW

Magdalena Zdrowicka-Wawrzyniak – <i>Bieg Kobiet Zawsze Pier(w)si z indywidualnej perspektywy</i>	127
Elżbieta Krajewska-Kułał – „ <i>Aby uniknąć wyczerpania, będąc wolontariuszem, warto najpierw przeanalizować, jaki czas możemy poświęcić na te działania</i> ”.....	131
Grzegorz Bielawski – <i>Więzienie za ratowanie zwierząt</i>	141
Agnieszka Tołwińska – „ <i>Jesteśmy obrażani, straszni, a nawet narażeni na utratę zdrowia i życia</i> ”.....	155

OPIEKA NAD DZIECKIEM RODZINNIE I INSTYTUCJONALNIE

Olga Bogacka – <i>Uzdrowicielka uczniowskich dusz</i>	165
Dagmara Woźniak – <i>Tajemnica sensorycznej pomarańczy</i>	171
Łukasz Nyczkowski – <i>Często jest dużo płaczu i smutku</i>	175
Joanna Wiesler – <i>Dzieckiem być... O systemach opieki nad dziećmi dawniej i dziś</i> ...	185

PASJA NIEJEDNO MA IMIĘ

Magdalena Zdrowicka-Wawrzyniak – <i>Zaproszenie do dalekiej podróży</i>	191
Magdalena Zdrowicka-Wawrzyniak – <i>Zastrzyk energii i łzy szczęścia</i>	197
Dionizy Piątkowski – <i>Moja „Era Jazzu”</i>	201
Małgorzata Skrzypczak – „ <i>Co do marzeń, to mam jedno: żeby moja rodzina była zdrowa</i> ”.....	213
Mieszko Piechocki – <i>Margonin: Gmina 66 wiatraków</i>	217
Przemysław Judkowiak – <i>Z miłości do metalu</i>	221
Iza Górnicka – „ <i>W tym domu rządzi brydż</i> ”.....	227
Magdalena Tomczyk, Sławomir Janiński – <i>W brydżowym tangu</i>	231
Maria Ciepły – <i>Senior aktywny – czyli jak zabić nudę</i>	235

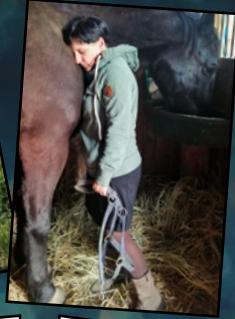
ŻYCIE W PANDEMII

Elżbieta Krajewska-Kułał – <i>Życie w cieniu pandemii</i>	243
Elżbieta Krajewska-Kułał – <i>Pandemia zmieniła naszą codzienność</i>	253
Wojciech Glac – „ <i>Światem powinny rządzić kobiety</i> ”.....	263
Joanna Zajkowska – „ <i>Szczepimy się, aby żyć</i> ”.....	271

Bogna Wach – <i>Prawne i społeczne uwarunkowania eutanazji w warunkach pandemii</i>	277
Robert Kuciński – <i>Biblioteka w czasie pandemii</i>	281
Agnieszka Dokowicz – <i>W podróży i na kwarantannie</i>	291
Agnieszka Dokowicz – <i>Z życia kibica sportowego czasu pandemii</i>	295

PIESKIE (I) KOŃSKIE ŻYCIE – O LUDZKIM I NIELUDZKIM STOSUNKU DO ZWIERZĄT

Joanna Stojer-Polańska – <i>Pieskie końskie życie</i>	301
Ewa Szczucka – <i>O hipoterapii w teorii i praktyce</i>	305
Maria Bielak – <i>Zaklinaczka jeźdźców</i>	311
Joanna Stojer-Polańska – <i>„Czas sprzyja tym, którzy działają”</i>	319
Grzegorz Chmielewski – <i>Weterani na czterech łapach i kopytach. Wreszcie się udało!</i>	323
Katarzyna Dołębska – <i>O pierwszej pomocy dla psa</i>	329
Joanna Stojer-Polańska – <i>„Zwykle, gdy dla psa potrzebna jest pilnie pomoc, jest wieczór albo noc, stąd pomysł na książkę”</i>	335
Agnieszka Wełniak-Neldner – <i>Przychodzi pies do weterynarza</i>	339
Elżbieta Krajewska-Kułak – <i>„Jaki jest sens doświadczeń z wykorzystaniem zwierząt?”</i>	345
Wojciech Glac – <i>O tajemnicach mózgu i kontrowersjach wokół badań na zwierzętach</i>	355
Dorota Sumińska – <i>„Naukowcy »pracują dla dobra ludzkości«, a to cel uświęcający najgorsze okrucieństwo wobec zwierząt”</i>	363
Dorota Sumińska – <i>„Należy nazwać sprawę jasno – w Polsce zwierzęta nie mają żadnych praw”</i>	367

SILVARERUM

www.wydawnictwo-silvarerum.eu